

**Rzayev Pərviz
Qafar oğlu**

iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru

Vergilər Nazirliyinin Tədris Mərkəzi
AZ5600 Şamaxı rayonu

perviz595959@mail.ru

**Rzayev Zahid
Hüseyn oğlu**

iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru,
dosent

Vergilər Nazirliyinin Vergi auditi
Baş idarəsi
AZ1073. Bakı şəhəri,
Landau küçəsi, 16.

zahidrzayev@hotmail.com

UOT 336.226.112.2 (479.24)

AZƏRBAYCANDA SƏMƏRƏLİ DÖVLƏT TƏNZİMLƏNMƏSİNƏ VƏ BAZAR MÜNASİBƏTLƏRİNƏ ƏSASLANAN İQTİSADİ MODELİN VERGİTUTMA ASPEKTLƏRİ

səh. 109-128

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi - Azərbaycanda dövlət tənzimlənməsinə və bazar münasibətlərinə əsaslanan iqtisadi modelin vergitutma aspektlərinin tədqiqi.

Tədqiqatın metodologiyası - sistemli yanaşma, müqayisəli təhlil.

Tədqiqatın nəticələri - dövlət tənzimlənməsinə və bazar münasibətlərinə əsaslanan iqtisadi modelin formalaşması istiqamətində səmərəli vergi mexanizmlərin tətbiqinin dəstəklənməsi baxımından elmi cəhətdən əsaslandırılmış təkliflərin verilməsi.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri - vergi mexanizmlərinin iqtisadi modelin formalaşmasına təsirini daha da artırmaq üçün onu elmi cəhətdən daha geniş əsaslandırmaq tələb olunur.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti - dövlət tənzimlənməsinə və bazar münasibətlərinə əsaslanan iqtisadi modelin vergitutma aspektlərinin araşdırılması və səmərəli mexanizmlərinin tətbiqində elmi mənbə kimi istifadə.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi - Azərbaycanda formalaşan iqtisadi inkişaf modelinin spesifik xüsusiyyətlərinə uyğun vergitutma aspektlərinin müəyyən edilməsi və elmi cəhətdən əsaslandırılması.

Açar sözlər: *iqtisadi modelin vergitutma aspektləri, amortizasiya siyasəti, investisiya fəallığı, vergi siyasəti.*

1. Giriş

Azərbaycan iqtisadi sahədə keçid dövrünü başa vurmuş və inkişafın yeni mərhələsinə qədəm qoymuşdur. Bilik iqtisadiyyatına keçid üçün zəmin yaranmışdır. Qeyd edək ki, biliklərə əsaslanan iqtisadiyyat qurmağı qarşısına məqsəd qoyan Azərbaycanda müvafiq istiqamətdə düşünülmüş, ardıcıl və məqsədyönlü siyasət həyata keçirilir. Bu siyasət respublikamızda iqtisadi inkişafın yeni modelinin formalaşmasına rəvac vermişdir.

Qarşıya qoyulan sosial-iqtisadi məqsədlərə nail olunması yüksək səmərə ilə fəaliyyət göstərən, dünya miqyasında yetərli rəqabət gücünə malik iqtisadi sistemin formalaşması zərurətini reallaşdırır. Təcrübə göstərir ki, belə bir sistem yalnız sahibkar təşəbbüsünə və sərbəst rəqabətə əsaslanan bazar münasibətləri şəraitində yer ala bilər.

Eyni zamanda, qeyd etməliyik ki, iqtisadi və sosial sahələrdə davamlı yüksək artım templərinin təmin olunması bazar iqtisadiyyatı şəraitində dövlət tənzimləməsinin daha da təkmilləşdirilməsini tələb edir. Əlbəttə ki, bu istiqamətdə səmərəli vergi tənzimlənməsi xüsusi yer tutur.

Hazırda Azərbaycanın vergi sistemində modernləşdirmə siyasəti uğurla davam etdirilir. Bu tədbirlər Azərbaycanda vergi sisteminin inkişafına, vergi siyasətinin formalaşmasına və dinamik iqtisadi inkişafın əldə olunmasına yardım edir. Odur ki, Respublikanın vergi sistemində aparılan islahatlar davam etdirilməli və vergi sistemi üstün inkişaf edən sahəyə çevrilməlidir. Deməli, bu istiqamətdə səmərəli tədqiqatların aparılmasına ehtiyac vardır. Bu baxımdan “Azərbaycanda səmərəli dövlət tənzimləməsinə və bazar münasibətlərinə əsaslanan iqtisadi modelin vergitutma aspektləri” mövzusu olduqca aktualdır.

2. Dövlət tənzimləməsinə və bazar münasibətlərinə əsaslanan iqtisadi modelin spesifik xüsusiyyətləri

Hər hansı ölkənin gələcək taleyi əhəmiyyətli dərəcədə hansı iqtisadi model əsasında inkişaf etdiriləcəyindən asılıdır. Bu da obyektiv reallıqdan irəli gələn zərurətdir. Müdiriklərin sözləri ilə desək, hərəkətdən də mühüm olan şey doğru yolun tapılması və həmin yolda hərəkətdir. Deməli, ilk öncə iqtisadi inkişaf modelləri, onun konturları, hədəfləri barədə düşünülməlidir. Ancaq onu da qeyd edək ki, iqtisadiyyatın inkişaf modeli hazır şəkildə verilmir. O, müstəqillik əldə etmiş ölkənin əvvəlki tarixi ərzində mövcud olmuş təcrübənin ümumiləşdirilməsi, dünya ölkələrində fəaliyyətdə olan modellərin hərtərəfli öyrənilməsi və müqayisə edilməsi yolu ilə ölkənin mövcud reallıqlarına uyğun gələn formada seçilməlidir. Bu zaman hansısa ölkənin inkişaf modelini olduğu kimi götürmək, araşdırılmadan tətbiq etmək yolverilməzdir.

Hər bir iqtisadi inkişaf modeli müəyyən mexanizmlər vasitəsilə hərəkətə gətirilir. Məsələn, bazar mexanizmi, dövlət tənzimi mexanizmi, plan mexanizmi, qarışıq mexanizm və s. Bunların da hər biri özlüyündə bir model halında fəaliyyət göstərir. İqtisadi inkişaf modelinin təbiətinə uyğun olan təsərrüfat mexanizmi və idarəetmə sistemi vardır. Davamlı və dinamik inkişaf məntiqinə əsaslanan bu modelin strateji istiqamətləri aşağıdakı kimi səciyyələndirilir:

1) sərbəst bazar münasibətlərinə əsaslanan və özünüinkişaf qabiliyyətinə malik olan sosialyönümlü bütöv iqtisadi sistemin-müstəqil milli iqtisadiyyatın formalaşdırılması;

2) ölkədə mövcud olan təbii-iqtisadi, texniki-istehsal və elmi-texniki potensialın fəal surətdə təsərrüfat dövriyyəsinə cəlb olunması;

3) milli iqtisadiyyatın dünya təsərrüfat sistemində səmərəli şəkildə inteqrasiyasının təmin olunması [5].

Bu model üzrə iqtisadi siyasətin həyata keçirilmə taktikasının fərqləndirici xüsusiyyətlərini aşağıdakılar təşkil edir:

- göstərilən istiqamətlərin hər biri üzrə fəaliyyətin paralel şəkildə həyata keçirilən əlaqələndirilmiş proqramlar üzrə aparılması;
- qeyri-standart, lakin iqtisadi inkişafın obyektiv qanunauyğunluqlarını nəzərə alan, gələcəyə hesablanan və cəsarətli qərarların qəbul olunması;
- sosialyönümlülüğün gözlənilməsi;
- milli mentalitetin nəzərə alınması və mütərəqqi dünya təcrübəsinə arxalanması.

Ölkəmizdə uğurla həyata keçirilən vergi siyasəti, ilk növbədə, sosial iqtisadi inkişafın və regional siyasətin gücləndirilməsi, sahibkarlığa dövlət qayğısının artırılması, iş adamları üçün əlverişli şəraitin yaradılması, dövlətçilik maraqlarına xidmət edən iqtisadi strategiyanın uğurla həyata keçirilməsinə zəmin yaratmışdır. Bu siyasətin nəticəsi olaraq Azərbaycan iqtisadiyyatında müşahidə olunan müsbət dəyişikliklər özünü təkcə bazar münasibətlərinin dərinləşməsində deyil, həm də işgüzar mühitin aktivləşməsi və dinamikləşməsində, sahibkarlıq subyektlərinin sayının gündən-günə artmasında göstərir.

Bu gün ölkəmizdə aparılan iqtisadi siyasətin kökündə modernləşdirmə siyasəti dayanır. Bu siyasət iqtisadiyyatın diversifikasiyası istiqamətində iqtisadi tələblərə cavab verən iqtisadi inkişafın Azərbaycan modelinin formalaşmasına xidmət edir.

Azərbaycan Respublikasında həyata keçirilən çox şaxəli islahatlar yeni inkişaf modelinin formalaşdırılmasına, onun dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyasına, həm neft, həm qeyri-neft sektorlarının dinamik inkişafına, iqtisadiyyatın tarazlı və mütənasib tərəqqisinə, əhəlinin rifahının yaxşılaşmasına səbəb olmuşdur.

Qeyd edək ki, formalaşmaqda olan iqtisadi inkişafın Azərbaycan modelinin spesifik xüsusiyyətlərini rasionallıq, səmərəlilik, çoxşaxəlilik, sosialyönümlülük prinsipləri təşkil edir. Müasir Azərbaycanın sosial-iqtisadi inkişaf modelinin başlıca hədəfi ölkəmizin davamlı, dayanıqlı, hərtərəfli inkişafını təmin etməkdir. Müasir

dünya təcrübəsi göstərir ki, hər hansı bir ölkənin iqtisadiyyatının dayanıqlı inkişafı bazarı yüksək texnologiya və biliklə təchiz etmək bacarığı ilə mümkün olur. Çünki hazırkı şəraitdə bilik iqtisadiyyatı istehsalın öncül bir sahəsinə, bilik və ona əsaslanan texnologiya isə ən çox tələb olunan məhsula çevrilməkdədir. Bizim vəzifəmiz tez bir vaxtda bu bazara daxil olub, öz yerimizi tutmalıyıq. Biz yeni əsrin tələblərinə tez uyğunlaşmağa və sərt rəqabətə hazır olmalıyıq.

Müasir dünya qloballaşma dövrünü yaşayır. Qlobal cəmiyyət daha açıq cəmiyyətə çevrilir. Məlumdur ki, qloballaşma milli iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətliliyi qarşısında olduqca yüksək tələblər qoyur. Bu gün Azərbaycan iqtisadiyyatı da vahid iqtisadi məkana inteqrasiya edir. Azərbaycan Beynəlxalq Əmək Bölgəsində iştirak edir. Deməli, iqtisadiyyatın rəqabətqabiliyyətliliyinin artırılması qarşıda duran mühüm məsələdir. Qlobal dünyada Azərbaycanın strategiyası innovasiyaların inkişafı vasitəsilə biliklər iqtisadiyyatına doğru inamla irəliləməkdir [5].

İqtisadi sistemin rəqabətqabiliyyətliliyinin daha da artırılması məqsədilə aktiv vergi siyasətinə keçidin zəruriliyi nəzərə alınmalı, tədricən passiv vergi siyasətindən aktiv vergi siyasətinə keçid təmin edilməlidir. Aktiv vergi siyasətinin reallaşdırılması yolu ilə iqtisadi inkişafın təmin edilməsi və həyat səviyyəsinin yüksəldilməsi, sosial partnyorluq prinsipinin formalaşdırılması, cəmiyyətin modern inkişaf mərhələsinə keçidinin təmin olunması nəzərdə tutulur. Aktiv vergi siyasəti vergi siyasətinə yeni yanaşma olub, təkrar istehsalın genişləndirilməsini, müasir texnologiyalardan istifadəni, innovativ layihələrin reallaşdırılmasını, kapitalın və əmək resurslarının məhsuldarlığının yüksəldilməsini, biznes mühitinin daha da sağlamlaşdırılmasını təmin etməlidir [8].

Müasir iqtisadi qloballaşma şəraitində vergi siyasəti sahəsində qarşıda duran vəzifələri düzgün müəyyənləşdirmək və bu sahədə işimizi müasir texnologiyalar əsasında qurmaq xüsusilə vacibdir. Yalnız bu prinsiplərə riayət etməklə nümunəvi vergi ödəyicilərinə fəaliyyət üçün əlverişli mühit yaratmaq mümkündür. Deməli, qeyd olunan tədbirlərin təşkili vergi mühitinin təkmilləşdirilməsi sahəsində sağlam rəqabətin formalaşmasını təmin edəcəkdir.

3. Azərbaycanın gələcək iqtisadi inkişafında vergi siyasətinin rolu

İqtisadi inkişaf strategiyasının böyük məharətlə, uğurla həyata keçirilməsi Respublikamızda yeni inkişaf modelinin formalaşmasına və onun dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyasına, qloballaşma şəraitində Azərbaycanın milli iqtisadiyyatının dayanıqlı inkişafına, iqtisadiyyatın tarazlı və proporsional tərəqqisinə, əhalinin rifah halının yaxşılaşmasına imkan vermişdir.

Ölkənin sosial-iqtisadi sahələrdə əldə olunan nailiyyətləri beynəlxalq reyting agentliklərinin (“Fitch Ratings”, “Moody’s”, “Standard & Poor’s”) Azərbaycan iqtisadiyyatı ilə bağlı ildən-ilə yaxşılaşan qiymətləndirmələrində də öz əksini tapmışdır.

2003-2011-ci illərdə ümumdaxili məhsulun orta illik artım tempi 14,2%, qeyri-neft sektorunda isə 10,7 % olub. Ölkənin strateji valyuta ehtiyatları 25,3 dəfə, dövlət büdcəsi 16,6 dəfə, bank aktivlərinin həcmi 10,4 dəfə, nominal əməkhaqqı 5,9 dəfə, nominal orta aylıq pensiya 6,1 dəfə artıb, yoxsulluğun səviyyəsi 44,7%-dən 7,6%-ə enmişdir [12].

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin 29 noyabr 2011-ci il tarixli Sərəncamına uyğun olaraq, 2020-ci ilə qədər olan dövrdə həyatımızın geniş əhatəli proqramı olan “Azərbaycan-2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyasının layihəsi hazırlanmışdır. 2012-ci il dekabrın 3-də “Azərbaycan 2020: Gələcəyə baxış” mövzusunda keçirilən beynəlxalq konfransda rəsmi çıxışların leytmotivi Azərbaycanın uğurlu siyasətinin 2020-ci ilədək davam etdiriləcəyi olmuşdur.

Konsepsiyanın başlıca hədəfləri ölkədə çoxşaxəli, səmərəli və innovasiya yönümlü iqtisadiyyatın formalaşdırılmasıdır. Hazırkı mərhələdə qarşıda duran əsas vəzifə iqtisadiyyatın şaxələndirilməsini sürətləndirmək, neft gəlirlərinin səviyyəsindən asılı olmayaraq qeyri-neft sektorunun yüksək inkişaf tempini gələcək illərdə də qorumaq, rəqabətqabiliyyətliliyini yüksəltmək və ixrac imkanlarını genişləndirməkdən ibarətdir.

Konsepsiyanın başlıca strateji baxışı mövcud imkanları və resursları nəzərə almaqla Azərbaycanda davamlı iqtisadi artım və yüksək sosial rifah ilə səciyyələnən inkişaf mərhələsinə nail olmaqdır. 2020-ci ildə Azərbaycan iqtisadi və siyasi cəhətdən inkişaf etmiş, bütün sahələrdə rəqabət qabiliyyətli ölkə olacaqdır.

Konsepsiyada nəzərdə tutulmuş tədbirlərin icrası nəticəsində dövrün sonuna qədər ölkədə adambaşına düşən ÜDM-in həcmi iki dəfədən çox artaraq 13000 ABŞ dollarına çatdırılacaq. Azərbaycan Respublikasının iqtisadi inkişaf baxımından regionun lider dövlətindən beynəlxalq iqtisadi münasibətlər sistemində yüksək rəqabət qabiliyyətinə sahib iştirakçı statusuna yüksəldilməsi reallaşdırılacaqdır.

Göstərilən məqsədə çatmaq üçün bazar iqtisadiyyatı şəraitində sağlam rəqabəti təmin edən səmərəli dövlət tənzimlənməsi, enerjidən səmərəli istifadə edən və yüksək əlavə dəyər yaradan ixrac yönümlü iqtisadiyyata transformasiya və sosial-iqtisadi sahələrin inkişafına kompleks yanaşma prinsipləri rəhbər tutulacaqdır.

“Azərbaycan - 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyasında ixrac yönümlü iqtisadi model əsas götürülmüşdür və nəzərdə tutulur ki, iqtisadiyyatın rəqabətqabiliyyətinin yüksəldilməsi və strukturunun təkmilləşdirilməsi qeyri-neft ixracının artımına səbəb olacaqdır. Qeyri-neft sənayesinin sürətli inkişafı ilə yanaşı, innovasiya fəaliyyətinin təşviqi və genişləndirilməsi ölkədə biliyə əsaslanan iqtisadiyyatın formalaşması üçün əlverişli zəmin yaradacaqdır. Biznes mühitinin daha da yaxşılaşdırılması istiqamətində görülən tədbirlər davam etdiriləcək, investorların hüquqlarının qorunması mexanizmləri təkmilləşdiriləcəkdir. Xarici ticarət prosedurlarının sadələşdirilməsi və təkmilləşdirilməsi, beynəlxalq bazarlara çıxışda sahibkarlara göstərilən dövlət dəstəyinin artırılması istiqamətində tədbirlər həyata keçiriləcəkdir.

Konsepsiyanın əhatə etdiyi dövr ərzində qeyri-neft sektoru üzrə ÜDM-in orta illik real artım tempinin 7 faizdən yüksək olması hədəflənir.

İnkişaf Konsepsiyasında institusional, texnoloji və sosial modernləşməyə xüsusi əhəmiyyət verilir. Məlum istiqamətlər üzrə modernləşmənin məqsədi aktiv vergi siyasətinin formalaşdırılmasıdır. Qeyd edək ki, institusional modernləşmədə məqsəd mülkiyyət hüququnu, ədalətli rəqabəti qorumaqla bazar münasibətlərinə dəstək verməkdir. Texnoloji modernləşdirmə intensiv investisiya qoyuluşlarını, innovasiyaları və s. təmin etməklə iqtisadi inkişafa şərait yaradır. Sosial modernləşmə isə informasiya yayımını təmin etmək, biznes iştirakçıları arasında əməkdaşlıq münasibətlərini möhkəmləndirmək, fərdi davranışı ümumi sərvətə çevirmək və resursları səfərbər etməklə cəmiyyətin ümumi məqsədlərinə xidmət edir [7,8].

Deməli, kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin ixrac qabiliyyətini artırmaq məqsədilə təşviqedicə tədbirlər həyata keçirilməli, sahibkarlıq subyektlərinin dövlət tərəfindən güzəştli kreditlərlə təminat səviyyəsi yüksəldilməli, daxili bazarın haqsız rəqabətdən qorunması üçün beynəlxalq praktikada qəbul olunmuş antidempinq və digər qoruyucu tədbirlər həyata keçirilməlidir.

Beynəlxalq təcrübədən məlumdur ki, iqtisadi inkişaf prosesini təmin etmək və böhran hallarını müvəffəqiyyətlə aradan qaldırmaq üçün hər bir ölkənin hökuməti iqtisadiyyata dövlət təsiri sistemində olan bütün üsullardan istifadə edirlər. İkinci Dünya Müharibəsindən sonrakı dövrdə iqtisadi inkişafın üç əsas modelindən istifadə edilirdi ki, onların hər birində iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsinə və bu prosesdə vergilərin roluna yer ayrılırdı [10].

Qeyd etdiyimiz mühüm əhəmiyyətli iqtisadi tədbirlər və eləcə də iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətinin artırılması kimi məsələlər vergi siyasətinin təkmilləşdirilməsi, makroiqtisadi sabitliyin qorunması, monetar və fiskal siyasətin koordinasiyasının gücləndirilməsi, biznes mühitinin yaxşılaşdırılması kimi istiqamətləri özündə cəmləşdirir. Vergi dərəcələrinin strukturunun optimallaşdırılması istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər investisiya və sahibkarlıq fəaliyyəti üçün əlverişli mühitin yaradılmasına kömək edir. Kənd təsərrüfatının inkişafının stimullaşdırılması sahəsində də aparılan xüsusi vergi siyasəti, bu sektorda istehsalının vergilərdən azad edilməsi artıq öz nəticələrini verməkdədir [3,6].

Vergi dərəcələrinin optimallaşdırılması istiqamətində həyata keçiriləcək tədbirlər sahibkarlıq fəaliyyəti üçün əlverişli mühitin yaradılmasına kömək etməlidir. Vergi yükü mərhələlərlə istehsaldan istehlaka yönəlməlidir. Vergi yükünün tədricən istehsaldan istehlaka keçirilməsində məqsəd sahibkarlıq subyektləri üçün daha əlverişli mühitin, eləcə də sabit və ədalətli vergi sisteminin yaradılmasıdır.

Vergi siyasətinin gələcək inkişafı istiqamətləri də fiziki şəxslərin gəlir vergisinin optimallaşdırılmasının, nağdsız ödənişlərin stimullaşdırılmasının, vergi ödəyiciləri ilə vergi orqanları arasında partnyorluq proseduru tənzimləyən normativ-hüquqi bazanın yaradılmasının, vergi bəyannamələrinin əvvəlcədən doldurulması sisteminin

tətbiqinin, elektron auditin və digər innovativ yeniliklərin tətbiqinin əhəmiyyəti nəzərə alınmalı və reallaşdırılmalıdır.

Azərbaycanın uğurlu vergi siyasəti regionda səmərəli və rəqabətli iqtisadi siyasət aparılmasına zəmin yaradır, iqtisadi inkişaf siyasətini reallaşdırır. Azərbaycanın iqtisadiyyatının inkişaf tempini və gələcək perspektivləri nəzərə alaraq, qeyd etməliyə ki, vergi sisteminin sadələşdirilməsi tendensiyası davam etdirilməlidir.

4. Amortizasiya siyasəti və investisiya fəallığı

Amortizasiya siyasəti – dövlətin elmi-texniki siyasətinin tərkib hissəsidir. Amortizasiya normasını, onun hesablanması qaydasının və istifadəsini müəyyənləşdirməklə dövlət təkrar istehsalın tempini və xarakterini, birinci növbədə əsas fondların təzələnməsi sürətini tənzimləyir.

Amortizasiya siyasəti hazırlanarkən aşağıdakı prinsiplərə riayət edilməlidir:

- xüsusilə inflyasiya şəraitində əsas fondların sadə və geniş təkrar istehsalının kifayət qədər olması;
- amortizasiya normasının əsas fondların sadə və geniş təkrar istehsalı üçün kifayət qədər olması;
- müəssisələrdə amortizasiya ayırımlarının yalnız funksional təyinatına əsasən istifadə olunması;
- amortizasiya normasının əsas fondların funksional təyinatından asılı olaraq, habelə onların mənəvi və fiziki aşınmasını nəzərə almaqla diferensiallaşdırılması;
- müəssisələr tərəfindən mümkün qədər sürətli amortizasiyanın həyata keçirilməsi;
- amortizasiya siyasətinin əsasən fondların tənzimlənməsinə və elmi-texniki tərəqqinin sürətlənməsinə xidmət etməsi.

Məlumdur ki, amortizasiya ayırımları bir bərabərdə, bərabər sürətlə və sürətli üsulla müəyyən edilir. Sürətli amortizasiya metodu müəssisəyə imkan verir ki, inflyasiya şəraitində çəkilən xərcləri tez bir vaxta geri qaytarsın və onun avadanlıq parkının təzələnməsinə yönəlsin. Beynəlxalq təcrübədə investisiya fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsində vergi dərəcələrinin və güzəştlərinin fərqləndirildiyi vergi sisteminin tətbiqi, amortizasiya siyasətinin həyata keçirilməsi, o cümlədən sürətli amortizasiyanın reallaşdırılması vasitələrdən səmərəli istifadə edilir.

Ölkəmizdə son illərdə neft gəlirlərinin qeyri-neft sektoruna yönəldilməsi əsasən infrastruktur layihələrinin maliyyələşməsi vasitəsilə həyata keçirilirdisə, indi isə digər sektorların, əsasən istehsal sahələrinin bu gəlirlərdə bəhrələnməsi üçün uğurlu iqtisadi siyasət həyata keçirilir.

Deməli, neft gəlirlərinin daha səmərəli istifadəsinə vergi və amortizasiya siyasəti vasitəsilə nail olmaq olar. Qeyd etmək lazımdır ki, son dövrlərdə büdcədə yaranan

profisit vergi güzəştləri və sürətli amortizasiya siyasətinin həyata keçirilməsi üçün geniş imkanlar yaradır. Bu profisit hesabına investisiya edən şirkətlərə vergi güzəştləri tətbiq olunarsa, qeyri-neft sektorunda investisiya qoyuluşlarını xeyli artırmaq mümkündür. Investisiyaların digər mənbəyi kimi amortizasiya fondu çıxış edə bilər. Fikrimizcə, sürətli amortizasiya siyasəti də neft gəlirləri hesabına maliyyələşdirilə bilər, yəni sürətli amortizasiya siyasətinin keçirilməsilə əlaqədar mənfəət vergisi ödəmələrinin azalması neft gəlirləri ilə kompensasiya oluna bilər.

Investisiyaları dəstəkləyən vergi və amortizasiya siyasəti, həmçinin faiz dərəcəsi kanalı ilə də investisiya fəallığını artırır. Belə ki, sürətli amortizasiya hesabına əldə olunan vəsaitlər şirkətlərin kreditlərə olan tələbini azaldar, bu da öz növbəsində faiz dərəcələrinin azalmasına, bununla da investisiyaların artımına şərait yaradır.

Digər tərəfdən investisiyaları dəstəkləyən vergi və amortizasiya siyasəti vəsaitlərin istehlak sferasından investisiya sferasına yönəldərək iqtisadiyyatda inflyasiya meyillərini azaldar (*inflyasiya meyillərinin zəifləməsinə bir tərəfdən istehlakın azalması, digər tərəfdən investisiyalar nəticəsində məhsul təklifinin artması təsir edir*), bu da kreditlər üzrə faiz dərəcələrinin azalmasını və investisiya fəallığını artırır.

Beləliklə, neft gəlirlərinin səmərəli istifadə yollarından biri kimi neft gəlirlərinin vergi güzəştləri və sürətli amortizasiya ilə əlaqədar yarana biləcək büdcə defisitinin maliyyələşdirməsinə yönəldilməsi ola bilər. Investisiya qoyan şirkətlərə güzəştli vergilər və sürətli amortizasiya, həmçinin kreditlər üzrə faiz dərəcələrinin azalması vasitəsilə qeyri-neft sektorunda investisiya fəallığının artımına, bununla da neft gəlirlərinin digər sahələrə yönəldilməsini təmin edir.

Azərbaycan Respublikasında bazar iqtisadiyyatına keçid dövründə amortizasiya ayırmalarının hesablanması üçün açıq metodundan istifadəyə başlanmışdır. Bu sahədə tətbiq edilən müvafiq təlimat əvvəlki qaydalara nisbətə mütərəqqi üstünlüklərə malikdir. Sürətli amortizasiya prinsiplərinin bərqərar olunması bir sıra şərtlərlə əhatəlidir. Sürətli amortizasiya prosesi bir tərəfdən istehsalın yeni texnika və texnologiyalarla təchizatına geniş imkanlar açır, digər tərəfdən isə istehsal xərclərinin müvafiq elementinin yüksəlməsinə səbəb olur. Respublikamızda sürətli amortizasiya siyasəti müəssisənin uçot siyasəti əsasında müəyyən olunur. Şübhəsiz ki, burada da müəssisələrə kifayət qədər sərbəstlik verilmişdir. Belə ki, müəssisələr istismarda olan, lakin faktiki işləməyən əsas vəsaitlərin konservasiya qaydalarını özləri müəyyənləşdirə, müvafiq qruplar və ayrı-ayrı əsas vəsaitlərin növləri üzrə müxtəlif köhnəlmə normaları tətbiq edə bilərlər. Normadan əlavə köhnəlmə hesablamaq zərurəti yaranarsa, bu zaman artıq amortizasiya məbləğləri müəssisələrin sərəncamında qalan mənfəət hesabına həyata keçirilir. Sürətli amortizasiya prosesində kombinasiyalı və ya reqressiv şkala metodu daha cəlbedici görünür. Bu metod amortizasiya ayırmaları şkalası ilə hasılatın dinamikası arasında əlaqəni göstərməklə, yataqların işlənməsinin sonrakı mərhələsində daxil olmuş əsas istehsal fondlarının

tam amortizasiya olunmasının maya dəyərində əks etdirir.

Milli sənayemizdə köhnə istismar sahələrində ƏİF-nın (Əsas İstehsal Fondlarının) əksər hissəsi öz amortizasiya müddətini başa vurmuş, onlar fiziki köhnəlmə ilə yanaşı, mənəvi aşınmaya da məruz qalmışlar. Deməli, fiziki və mənəvi aşınmaya məruz qalmış əsas vəsaitlərin silinməsi, müasir texnologiyalarla əvəz edilməsi, uçot siyasətinə müvafiq olaraq əsas vəsaitlərin optimal aşınma müddətinin müəyyən edilməsi zəruridir. Həm də nəzərə almaq lazımdır ki, düzgün amortizasiya siyasəti düzgün qiymətləndirmə siyasətindən asılıdır və bu baxımdan müəssisələrin ƏİF-nın qiymətlərinin real vəziyyətə uyğunlaşdırılması daim diqqətdə saxlanılmalıdır [1, 2]. Onu da qeyd etməliyik ki, məlum məsələlər müstəqilliyimizin ilk illərindən diqqəti cəlb etmiş, keçid dövründə bu problem yaşanmışdır. Hal hazırda bu istiqamətdə məqsədyönlü tədbirlərin davam etməsi istisna olunmur. Beynəlxalq texnologiyalar bazarında layiqli yerimizi tutmaq üçün bu proses (köhnə istismar sahələrində ƏİF-lərin yenilənməsi) yaxın gələcəkdə başa çatdırılmalı, həyata keçirilən amortizasiya siyasəti beynəlxalq mütərəqqi təcrübəyə uyğunlaşdırılmalıdır.

Fikrimizcə, respublikamızda amortizasiya prosesini əhatə edən mövcud qanunvericilik sənayemizin davamlı inkişafı və səmərəli fəaliyyəti üçün yetərli sayıla bilməz. Belə ki, burada xüsusi qaydaların və təlimatların işlənilib hazırlanmasına, qanunvericiliyin daha da təkmilləşdirilməsinə ehtiyac vardır.

Dünya təcrübəsindən mövcud öncül yenilikləri, innovasiyaları nəzərə almaqla sənayemizin inkişafı üçün mühüm dəyişikliklər gətirən uğurlu amortizasiya strategiyası işləyib hazırlamalı onu ardıcıl olaraq tətbiq etməliyik.

İnvestisiya fəallığı və onun nəticəsi iqtisadiyyatın artan tempə inkişafına zəruri ilkin şərtlər yaratmaq və ümumilikdə götürüldükdə, investisiya qoyuluşu üçün əlverişli mühitin formalaşdırılması üçün qarşıya qoyulan məqsədlərin reallaşdırılmasına geniş imkanlar açır.

2011-ci ildə Azərbaycan iqtisadiyyatına 20 milyard dollar investisiya yatırılmışdır. Bunun 7 milyardı xarici, 13 milyardı isə daxili investisiyaların payına düşür. İnvestisiyaların 15,7 milyard dolları qeyri-neft sektorunun, 4,3 milyardı neft sektorunun payına düşür. 2011-ci ildə ölkə iqtisadiyyatının müxtəlif sahələrinin inkişafına dövlət vəsaitləri hesabına 5,9 milyard manatlıq investisiya yönəldilmişdir [12].

Hər bir sahədə olduğu kimi investisiya fəaliyyəti ilə bağlı həyata keçirilən dövlət tədbirləri də dövlətin investisiya siyasəti kimi xarakterizə olunur. Dünya təcrübəsi göstərir ki, istənilən ölkədə investisiya qoyuluşunun reallaşdırılmasında qərarların qəbulu investorlara məxsusdur. Bu o deməkdir ki, dövlət investisiyaları istisna olmaqla digər investisiyaların reallaşdırılması investorun yanaşmasına bağlıdır. Hansı ki, onun da əsasında dayanan başlıca amil investisiya mühitinin xarakteridir.

Dövlətin investisiya siyasəti başlıca olaraq məhz investisiya mühitinin əlverişli hala gətirib çıxarılmasından ibarətdir. Bunun təmin olunması isə hər bir dövlətdə yeridilən iqtisadi siyasət əsasında müəyyən edilir. Qanunvericiliyə əsasən Azərbay-

can Respublikasında investisiya fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsində başlıca məqsəd vahid iqtisadi, elmi-texniki və sosial siyasətin yeridilməsindən ibarətdir. Bunun təmin olunması üçün bütün mənbələrdən investisiya qoyuluşları həyata keçirilir. Digər tərəfdən isə investisiya fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsi dövlət tərəfindən müəyyən edilən konkret şərtlərə bütün investorlar tərəfindən əməl olunmasına nəzarəti təmin edir.

Vergi siyasətinin prioritetlərindən biri milli bazarın dünya bazarı ilə, milli iqtisadiyyatın dünya iqtisadiyyatı ilə intensiv inteqrasiyasının düzgün təşkilidir. Bu məqsədlə bir çox dünya dövlətləri ilə iqtisadi əməkdaşlıq əlaqələri yaradılmalı, mövcud olan əlaqələrimiz isə daha da dərinləşdirilməlidir.

5. Respublikamızda vergi xidmətinin modernləşdirilməsi istiqamətləri

Azərbaycanda vergi xidmətinin modernləşdirilməsi prosesinə yeni əsrin ilk illərindən başlanmışdır. Azərbaycanın vergi xidməti son illər əsaslı modernizasiya prosesindən keçmiş, onun texnoloji imkanları genişləndirilmiş, vergi inzibatçılığı təkmilləşdirilmişdir.

İqtisadi sahədə keçid dövrünü başa vurmuş Azərbaycanda çevik vergi siyasətini həyata keçirməyə qadir, beynəlxalq standartlara cavab verən müasir vergi xidməti formalaşmışdır.

Azərbaycanın müasir vergi xidməti ölkənin iqtisadi qüdrətinin güclənməsi, nəhəng regional layihələrin həyata keçirilməsi işlərinə öz töhfəsini verməkdədir. Bununla da müstəqil dövlətimizin vergi siyasəti iqtisadi siyasətin mühüm tərkib hissəsinə, iqtisadi tənzimləmədə və fiskal siyasətin həyata keçirilməsində aparıcı amilə çevrilmişdir.

Azərbaycanın vergi sistemi son illər ölkənin inkişaf sürətinə uyğun təkmilləşmə və tərəqqi yolu keçərək tam institusional quruma çevrilmişdir. Vergi ödəyicilərinə göstərilən elektron xidmətlərin sayı və keyfiyyəti yüksəlmiş, vergi bəyannamələrinin, ƏDV hesab fakturalarının, habelə vergi borclarının elektron formada verilməsi təmin olunmuşdur.

Respublikamızda vergi xidmətinin modernləşdirilməsi vergi ödəyicilərinə xidmət sahəsində də bir sıra yeniliklərin tətbiqinə səbəb olmuşdur. Qısa müddət ərzində ölkənin bu sahədə başlıca qanunvericilik aktının - Vergi Məcəlləsinin qəbul edilməsinə nail olunmuşdur. Bu mürəkkəb bir prosesdir, belə bir Məcəllənin qəbulu uzun müddət və böyük zəhmət tələb edən prosesdir. Azərbaycan son 10 ildə ölkədə vergi yükünün aşağı salınması, vergi menecmentinin müasirləşdirilməsi, vergi xidmətində informasiya texnologiyalarının tətbiqi və genişləndirilməsi istiqamətində çox ciddi nailiyyətlərə imza atmışdır. Ölkəmiz səmərəli nəzarət mexanizmləri qurmağa, iqtisadiyyatın dəyişən və sürətlə artan həcmində adekvat çevik vergi sistemi yaratmağa nail olmuşdur. Bu gün Azərbaycan iqtisadiyyatı Cənubi Qafqaz iqtisadiyyatının

80%-ni təşkil edir. Ölkəmizdə 450 mindən çox vergi ödəyicisi vardır. Azərbaycanın vergi xidməti regionda ən böyük iqtisadi sistemə xidmət edir [11].

Vergi sistemində son illər ərzində aparılan islahatların əsas xətti xidmətin texnoloji baxımdan inkişafına çatmaqla bütövlükdə vergi xidmətinin bütün sahələrində uğurun təmin edilməsinə nail olmaqdan ibarətdir. Vergi sistemində elektron hökumətin tərkib hissəsi hesab ediləcək xidmətlərin elektronlaşdırılması prosesi 2005-ci ildən başlanmış, vergi inzibatçılığının təkmilləşdirilməsi üzrə geniş bir Dövlət Proqramı həyata keçirilmişdir.

İdarəetmə sistemində və qanunvericiliyin formalaşmasında aparılan islahatlardan sonra 2005-ci ildə başlanmış inzibatçılığın təkmilləşdirilməsi prosesi informasiya kommunikasiya texnologiyalarının geniş tətbiqi ilə sistemli şəkildə həyata keçirilir.

Faktiki olaraq 2005-ci il vergi xidməti üçün keyfiyyətə yeni bir mərhələnin başlanğıcı olmuşdur. Məhz bu ildən başlayaraq vergi xidmətində Azərbaycan Respublikasında vergi inzibatçılığının təkmilləşdirilməsinin Dövlət Proqramının (2005-2007-ci illər) icrasına başlanmış, üç il ərzində 5 əsas strateji istiqaməti əhatə edən 39 irimiqyaslı tədbir reallaşdırılmışdır. Belə ki, vergilərin könüllü ödənilməsi sisteminin inkişaf etdirilməsinə nail olunmuş, vergidən yayınma halları ilə mübarizə gücləndirilmiş, vergilərin məcburi ödənilməsi sistemi təkmilləşdirilərək və vergi borclarının yaranmasının qarşısı alınmış, vergi orqanlarında beynəlxalq standartlara uyğun idarəetmə sistemi inkişaf etdirilmiş, müasir informasiya-kommunikasiya sistemləri yaradılmışdır.

2006-cı ildə vergi inzibatçılığı proseslərinin elektron qaydada aparılmasına imkan verən Avtomatlaşdırılmış Vergi İnformasiya Sistemi (AVIS), 2007-2012-ci illərdə vergi ödəyiciləri üçün elektron bəyannamə, elektron vergi hesab-fakturalarının göndərilməsi, "onlayn kargüzarlıq", fiziki və hüquqi şəxslərin elektron qeydiyyatı sistemləri tətbiq edilmişdir.

2008-ci ildə Azərbaycanda ilk dəfə ƏDV inzibatçılığı prosesində vergi nəzarətinin tam elektronlaşdırılmasına imkan verən ƏDV depozit hesablarının tətbiqinə başlanmışdır. Vahid ƏDV depozit hesabının tətbiqi ƏDV üzrə vergidən yayınmaların qarşısının alınmasına, eyni zamanda, vergi ödəyicilərinin ƏDV üzrə inzibati yükünün azaldılmasına da şərait yaratmışdır. Tətbiq olunan informasiya texnologiyaları sayəsində bir çox dövlət qurumları, eləcə də əksər banklarla elektron əlaqə sistemi yaradılmışdır və "on-layn" rejimdə məlumat mübadiləsi həyata keçirilir. Qeyd edək ki, bunlar son illər ərzində elektron xidmətlər sahəsində həyata keçirilən islahatların bir hissəsidir [11].

2010-cu ildə 2011-2015-ci illəri əhatə edən "Vergi orqanları tərəfindən vergi ödəyicilərinə göstərilən xidmətlərin inkişafı Konsepsiyası" təsdiq olunmuş, vergilərin könüllü ödənilməsi sisteminin təkmilləşdirilməsi və daha əlverişli biznes mühitinin formalaşdırılması məqsədilə vergi ödəyicilərinə xidmət terminalları yaradılmışdır.

Bu prosesin təkmilləşdirilməsi daim davam etdirilir. 2011-ci il iyulun 1-dən sahibkarlıq fəaliyyətini həyata keçirən fiziki şəxslərin, 2012-ci ildən isə hüquqi şəxslərin dövlət qeydiyyatı elektron formata keçirilir. Azərbaycanda nağd ödəmələr prosesində geniş tətbiq edilən nəzarət-kassa aparatlarının qeydiyyat prosesi də elektronlaşdırılmışdır.

2012-ci ildən vergi və rüsumların internet üzərindən ödənilməsi tətbiq edilir. Maliyyə bazarını daha da şəffaflaşdırmaq məqsədilə qeyri-nağd ödəniş formasına keçid, yəni nağdsız hesablaşmaların tətbiqi də xidmətin modernləşdirilməsi istiqamətində həyata keçirilən tədbirlərdəndir. Hal hazırda vergi sistemində göstərilən elektron xidmət növlərinin sayı 57-yə çatmışdır. Yaxın gələcəkdə vergi yoxlamalarının elektron şəkildə aparılması nəzərdə tutulur. Ölkəmizin vergi siyasəti regionda səmərəli və rəqabətli iqtisad siyasət aparılmasına zəmin yaratmışdır [6, 11].

Müasir dünyada kapital axınının hərəkəti, maliyyə resurslarının kifayət qədər geniş arealda bölünməsi, iqtisadiyyatda qeyri-neft sektorunun inkişaf etdirilməsi üçün sərmayələrin cəlbi, eləcə də müasir biznesin daha çox elektron əlaqələr üzərinə keçirilməsinə başlanması vergi sisteminin də fəal şəkildə bazar konyukturuna və iqtisadi tələblərə uyğunlaşdırılmasına, çevik adaptasiya imkanlarına malik bir dövlət xidmətinə çevrilməsinə zəmin yaradır [7].

Başlıca vəzifə vergi ödəyicilərinə keyfiyyətli xidmətlər təqdim edən və bunun nəticəsində büdcənin gəlir hissəsinə daxilolmaları təmin edən yüksək peşəkar servis xidmətlərinin qurulmasıdır. Azərbaycanın vergi xidmətində son illər aparılan çoxşaxəli islahatların əsas istiqamətlərindən biri də vergi nəzarətinin təkmilləşdirilməsidir.

Bu gün Azərbaycanın vergi xidməti qarşısında vergi inzibatçılığında informasiya texnologiyalarının tətbiqinin dərinləşdirilməsi, bu sahədə idarəetmə sisteminin gücləndirilməsi, beynəlxalq təcrübəyə əsaslanan, müasir tələblərə cavab verən yeni uzunmüddətli strategiyaların hazırlanması vəzifəsi durur. Vergi sistemində yaxın perspektiv üçün informasiya texnologiyalarının tətbiqinin genişləndirilməsi əsasən aşağıdakı strateji istiqamət nəzərə alınmaqla aparılması məqsədəuyğundur [11]:

- müasir informasiya texnologiyaları çərçivəsində vergi ödəyiciləri ilə kontaktsiz əlaqələrin qurulması və vergi ödəyiciləri üçün rahat olan geniş çeşidli e-xidmətlərin göstərilməsi işlərinin spektrinin genişləndirilməsi və bu proseslərin təkmilləşdirilməsi. Onu da qeyd edək ki, hazırda vergi ödəyicilərinin vergi orqanları ilə əlaqələri bir sıra mərhələlərdə-qeydiyyatdan başlayaraq bəyannamələrin təqdim edilməsi, vergilərin ödənilməsi, vergi nəzarəti prosesinədək əsasən müasir elektron texnologiyalara əsaslanır.
- informasiya texnologiyalarına və bilik menecmentinə əsaslanan müasir vergi inzibatçılığının daha da inkişaf etdirilməsi, onun şəffaflığının və yüksək səmərəliliyinin təmin edilməsi. Risklərin qiymətləndirilməsi və intellektual təhlil prinsipi müasir vergi inzibatçılığının əsasını təşkil edir. Müasir infor-

masiya texnologiyaları əsasında intellektual təhlilin aparılması ən zəruri məsələlərdən biridir.

- informasiya menecmenti sisteminin müasir strateji prinsiplər əsasında inkişaf etdirilməsi. Vergi orqanlarının informasiya menecmenti sisteminin beynəlxalq təcrübədə özünü doğrultmuş ən müasir strateji prinsiplər əsasında inkişaf etdirilməsi, kompüter sistemlərinin və informasiya resurslarının etibarlılığının və təhlükəsizliyinin təmin edilməsi informasiya texnologiyaları sahəsində strateji istiqamətlərdən birini təşkil edir.
- vergi inzibatchılığı sahəsində informasiya texnologiyaları innovasiyalarının təşviqi.

Ənənəvi vergitutma modeli XXI əsrin qlobal tendensiyalarına uyğun təkmilləşdirilməlidir. POS-terminallar, internet və mobil telefonlarla e-ödənişlərin aparılması və e-ticarətin geniş inkişafı ilə bağlı hüquqi və fiziki şəxslərin yaxın gələcəkdə alqı-satqı əməliyyatlarını əsasən plastik kartlar və digər növ e-pullar vasitəsilə internet üzərindən aparması istiqamətində tədbirlər davam etdirilməlidir.

6. İqtisadi modelə uyğun vergi sisteminin formalaşması istiqamətləri

Dünyada gedən böhran proseslərinə və bir sıra aparıcı ölkələrdə iqtisadi artım sürətinin aşağı düşməsinə baxmayaraq, çevik və işlək mexanizmlər üzərində qurulmuş uğurlu fəaliyyət nəticəsində son illər iqtisadi artım tempinə görə lider mövqedə olan milli iqtisadiyyatımızda, çox az ölkələrin nail olduğu, artıq nümunə göstərilən yüksək dayanıqlıq və sabitlik təmin edilmişdir. Ölkə iqtisadiyyatının hərtərəfli inkişafı, xüsusilə, real sektora xarakterik olan yüksək artım tempi və aparılan islahatlar müasir dövrdə də vergi sisteminin inkişafına təkan vermiş, gələcək inkişaf üçün yeni perspektivlər və imkanlar müəyyənləşdirilmişdir.

Qeyd olunan istiqamətlərin həyata keçirilməsi məqsədilə Azərbaycan Respublikasında vergi sisteminin normativ-hüquqi bazası yaradılmışdır ki, bu da aşağıdakı prinsiplər rəhbər tutulmaqla həyata keçirilir [3,6]:

1. Bütün təsərrüfat subyektlərinin və vətəndaşların qanun qarşısında hüquq bərabərliyi;
2. Vergi ödəyicilərinin bəzi kateqoriyalarına verilən vergi imtiyazlarının qanunla təsdiq olunması;
3. Vergi siyasətinin sabitliyi və ardıcılığı;
4. Vergi yığımında şəffaflığın təmin olunması;
5. Mütərəqqi vergitutma formalarına üstünlük verilməsi;
6. Vergi xidməti orqanlarının qeyri-qanuni hərəkətlərinə yol verilməməsi və s.

Azərbaycanda innovasiyaların dəstəklənməsi siyasəti və iqtisadiyyatın strukturunun formalaşması çərçivəsində vergi sisteminin stimullaşdırıcı rolu artırılmalıdır. Qarşımızda duran çox ciddi vəzifələrdən biri də bundan ibarətdir ki, yaxın illərdə

büdcənin cari xərcləri əsasən vergi daxilolmaları hesabına ödənilməli, neft fondundan transfertlər isə yalnız irimiqyaslı investisiya layihələrinə yönəldilməlidir. Lakin bu, vergi yükünün artması hesabına deyil, iqtisadi artım templərinin yüksəldilməsi, iqtisadi inkişafı stimullaşdıran vergi inzibatçılığının və sahibkarlarla tərəfdaşlıq münasibətlərinin, eləcə də vergi nəzarətinin gücləndirilməsi nəticəsində vergitutma bazasının genişləndirilməsi hesabına olmalıdır. Ölkədə vergilərə cəlb edilməli xeyli potensial mövcuddur [4].

Transfert qiymətlərinin formalaşması kimi həssas bir sahə üzərində vergi nəzarətinin tətbiqi istiqamətində araşdırmalar aparılmalıdır. Nağdsız ödəmələrin inkişafına dəstək gücləndirilməlidir. Nağdsız ödənişlərin həcmnin artırılması vergitutma bazasının əhəmiyyətli şəkildə genişlənməsi üçün mühüm mənbələrdən biridir və Azərbaycanda bu sahə yaxın zamanlarda qabaqcıl Avropa ölkələrində mövcud olan səviyyəyə çatdırılmalıdır.

Ölkənin iqtisadi inkişafı istiqamətində mühüm amil hesab olunan rəqabətqabiliyyətli iqtisadi sistemin formalaşması yalnız adekvat vergi siyasətinin, təkmil vergi qanunvericiliyinin, əlverişli vergi mühitinin və səmərəli vergi nəzarəti mexanizmlərinin yaradılması nəticəsində mümkündür.

Müasir dövrdə dünya ölkələrinin vergi sahəsində həyata keçirdikləri islahatları öyrənmədən, yenilikləri tətbiq etmədən vergi inzibatçılığını səmərəli qurmaq və sahibkarlıq subyektlərinə xidmətin səviyyəsini yüksəltmək mümkün deyildir.

Bu məqsədlə aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsi zəruridir:

❑ Vergi sisteminin normativ-hüquqi bazasının daha da təkmilləşdirilməsi və vergi mədəniyyətinin formalaşdırılması.

Hazırda respublikamızda tətbiq edilən Vergi Məcəlləsi vergi sisteminin təkmilləşdirilməsi, vergilərin legitimliyinin əsas məsələlərinin tənzimlənməsi, vergi hüququnun başlıca problemlərinin həllinə kompleks yanaşmanın təmin edilməsi üçün sistemləşdirilmiş qanunvericilik funksiyasını tələb olunan səviyyədə yerinə yetirsə də, o hələ yenə də iqtisadi modelin hədəflərinə uyğun təkmilləşdirilməlidir.

❑ Vergi sisteminin daha da sadələşdirilməsi.

Bu məqsədlə aşağıdakı məsələlərin reallaşdırılması nəzərdə tutulur:

- o sahibkarlıq və investisiya fəallığını stimullaşdıran, sadə və vergi ödəyicisi tərəfindən başa düşülən vergi sisteminin yaradılması və inkişaf etdirilməsi;
- o inkişaf etmiş ölkələrin vergi sisteminin özünü doğrultmuş təcrübəsindən istifadə olunması;
- o ölkə ərazisində sabit və vahid vergi sisteminin qurulması, vahid vergi məkanı çərçivəsində onun bütün ünsürlərinin qarşılıqlı təsir mexanizminin müəyyən edilməsi;
- o vergilərin sayının və ümumi vergi yükünün azaldılması, vergi ödənişlərinin həcmnin müəyyən edilmə qaydalarının sadələşdirilməsi, bu sahədə inkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsindən istifadə edilməsi;

- o vergi ödəyiciləri ilə vergi orqanları arasındakı qarşılıqlı münasibət qaydalarının kodlaşdırılması, vergi pozuntularına görə məsuliyyət sisteminin təkmilləşdirilməsi;
- o vergi xidməti və vergi inzibatçılığı sahələrində stimullaşdırma metodlarının tətbiqi.

□ Yüksək səviyyədə vergi səmərəliliyinin təmin edilməsi.

Vergi siyasətinin səmərəliliyi dövlətin onu hansı prinsiplər əsasında həyata keçirilməsindən əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır. Dünyanın iqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş ölkələrində vergi sisteminin inkişafının başlıca prioritetlərindən və əsas istiqamətlərindən asılı olaraq vergi qoyma prosesini tənzim edən başlıca normaların tətbiqinə xüsusi diqqət yetirilməlidir.

□ Sürətli amortizasiya siyasəti.

Yeni standartlara əsasən amortizasiya ayırmalarının 3 metodu var. Bunlar düz xətt metodu, azalan qalıq metodu və maşın saati metodudur. Amortizasiya ayırmaları barədə Vergi Məcəlləsində olan metod azalan qalıq metodudur.

□ Vergi kreditlərinin təqdim edilməsi.

Beynəlxalq təcrübədə vergi güzəştlərinin istisnalar, çıxımlar və vergi krediti növlərindən istifadə edilir. Vergi krediti vergi dərəcəsinin və ya məcmu verginin azaldılmasına yönəldilmiş güzəştlərdir.

□ Regionlarda vergi güzəştlərindən aktiv istifadə edilməsi.

Bu prinsip əsasən bölgələrdə fəaliyyət göstərən müəssisələrə şamil edilməsi üçün nəzərdə tutulur. Adətən, verilmə məqsədlərindən asılı olaraq, vergi güzəştlərini iki əsas qrupa bölmək olar. Birinci qrupa daxil olan vergi güzəştləri sosial məqsəd daşıyaraq vergi ödəyicilərinin maddi vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasına, ikinci qrupa daxil olan vergi güzəştləri isə stimullaşdırıcı xarakter daşıyaraq müəyyən fəaliyyət növünün və ya sahəsinin inkişafının təmin edilməsinə yönəldilir.

Məlumdur ki, vergi siyasətinin həyata keçirilməsinin səmərəli vasitələrindən biri vergi güzəştləridir. Bu onunla əlaqədardır ki, tələb olunan şərtlərə cavab verən hər bir fiziki və hüquqi şəxsə vergidən tam və ya qismən azad olma hüququ verilə bilər. Dövlət vergi ödəyicilərinə bu və ya digər vergi güzəştlərini verərkən ilk növbədə vergi tənzimlənməsinin müxtəlif iqtisadi proseslərə təsirinin gücləndirilməsi nəzərə alınmalıdır.

□ Kiçik müəssisələrdə vergidən qismən və ya tamamilə azad etmə.

Kiçik və orta sahibkarlığın inkişafına, onların investisiya fəaliyyətinin aktivləşməsinə, ölkənin milli sərvətlərinin artırılmasına və əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsinə şərait yaradan, özəl sektorun mənafeyinin tarazlığını təmin edən səmərəli vergi sisteminin formalaşdırılması;

Milli iqtisadi inkişaf strategiyasında mühüm rol oynayan vergi sisteminin təkmilləşdirilməsi, vergitutma bazasının genişləndirilməsi, vergi xidmətinin müasir Avropa standartlarına uyğunlaşdırılması sahəsində əhəmiyyətli işlər görülmüş, vergi qanun-

vericiliyi və vergi inzibatçılığının müasir tələblər baxımından qurulmasında bir sıra müvəffəqiyyətlərə nail olunmuşdur.

Bu sahədə fəaliyyətin əsas istiqamətləri aşağıdakılardan ibarətdir [10]:

- o qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi;
- o inzibatçılığın möhkəmləndirilməsi;
- o insan resurslarının inkişafı;
- o şəffaflığın artırılması.

Ölkəmizdə vergi mexanizmlərinin daim təkmilləşdirilməsi nəticəsində artıq vergi sisteminə fiskal funksiya daşımaqla yanaşı, iqtisadiyyatın tənzimlənməsi və stimullaşdırılmasının təsirli vasitəsinə çevrilmişdir.

Hazırda Azərbaycanın vergi sistemində böyük islahatlar aparılır. Bunlar aşağıdakıları ifadə edir:

- o elektron xidmətlərin spektr və keyfiyyətinin artırılması;
- o daxili nəzarətin gücləndirilməsi;
- o ictimai nəzarətin gücləndirilməsi;
- o vergi əxlaqı və mədəniyyətinin yüksəldilməsi;
- o elektron auditin tətbiqi;
- o təlim və tədris prosesinin təkmilləşdirilməsi;
- o antikorrupsiya sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığın gücləndirilməsi.

Bu tədbirlər Azərbaycanda vergi sisteminin inkişafına, vergi siyasətinin formalaşmasına və bu sahədə dinamik iqtisadi inkişafın əldə olunmasına yardım edir. Aparılan vergi siyasətinin ən mühüm prinsiplərindən biri də vergilərin məcburi yığımdan könüllü əmələmə formasına keçməsinə təmin etməkdən ibarətdir. Vergi sisteminin bilik, davranış, innovasiya iqtisadiyyatının tələblərinə, vergi siyasətinin bu tələblərdən qaynaqlanan prinsiplərə uyğunlaşdırılması istiqamətində məqsədəuyğun tədbirlər davam etdirilir.

Bu tədbirlər aşağıdakılardır:

- o vergi xidməti sahəsində innovativ layihələrin öyrənilməsi və tətbiqi;
- o vergi inzibatçılığı sahəsində işin müasir tələblər səviyyəsində qurulması;
- o sistemin elektronlaşdırılması.

Fikrimizcə, respublikamızın vergi xidməti öz işini qabaqcıl təcrübəyə uyğunlaşdırmağa çalışmalıdır. Bu gün söhbət həm də inkişaf etmiş ölkələrin vergi orqanları arasında ümumi prinsip və baxışların, modern standartların formalaşdırılması yolunda səylərin birləşdirilməsindən gedir.

Strateji məqsəd biznesin inkişafı və investisiyaların cəlb edilməsi baxımından daha əlverişli mühitin formalaşdırılmasıdır. Müasir dövrdə kiçik və orta sahibkarlığı inkişaf etdirmədən vergitutma bazasını genişləndirmək, xüsusən də qeyri-neft sektorundan daxilolmaları artırmaq mümkün deyildir. Amma etiraf edilməlidir ki, vergi sisteminin modern tələblər səviyyəsində qurulması, vergi innovasiyaları baxımından Azərbaycan MDB və Şərqi Avropa ölkələri içərisində liderlər sırasındadır.

Fikrimizcə, qloballaşan müasir dünyada heç bir vergi xidməti ayrıca işləyə bilməz. Birmənalı qəbul olunmalıdır ki, transmilli kapital, transmilli şirkətlər vergi xidmətlərində daha dəqiq, birgə və operativ əməkdaşlıq, xidmətlərimiz qarşısında duran başlıca vəzifələrin yerinə yetirilməsi üçün məlumat mübadiləsi tələb edir.

7. Nəticə

Azərbaycan iqtisadiyyatında son illər baş verən sürətli inkişaf, iqtisadi artım temp-lərinin yüksək göstəricilərə çatdırılması, sahibkarlığın, kiçik və orta biznesin təşəkkül tapması, regionların sosial iqtisadi inkişafında əldə edilən nailiyyətlər ölkəmizdə həyata keçirilən iqtisadi islahatların uğurla reallaşdırılmasından xəbər verir.

Azərbaycanda sabit vergi sistemi yaradılmış və strateji planların həyata keçirilməsi üçün əlverişli şəraitin mövcud olması da istisna edilmir. Əlverişli vergi mühiti bazar iqtisadiyyatının hərəkətverici qüvvəsi olub ölkənin sosial-iqtisadi inkişafında mühüm rol oynayır.

Eyni zamanda, qeyd etməliyik ki, qarşıda həlli zəruri olan bir sıra məsələlər də vardır. Ona görə də, vergi islahatlarının bundan sonra da davam etdirilməsi və iqtisadi modelin tələblərinə uyğun daha çevik vergi sisteminin yaradılması məqsədəuyğun sayılır.

Burada başlıca vəzifə vergi qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi istiqamətində işlərin davam etdirilməsinə, vergi orqanlarında şəffaflığın təmin olunmasına, vergi inzibətçiliğinin səmərəliliyinin artırılmasına, vergi hüquqpozmalarına qarşı mübarizənin gücləndirilməsinə, nəticədə səmərəli vergi sisteminin formalaşmasına nail olmaqdır. Bu məqsədlə Azərbaycan Respublikasının vergi sisteminin qarşıdakı uzunmüddətli dövr üçün Strateji İnkişaf Planının hazırlanması məqsədəuyğundur. Bu uzunmüddətli planda iqtisadi modelə uyğun vergi sisteminin inkişafının strateji məqsədləri müəyyənləşdirilməli, onlara nail olma istiqamətləri dəqiq göstərilməlidir. Strateji məqsədlərin reallaşdırılması nəticəsində əsasən aşağıdakılara nail oluna bilər:

- ❖ vergi ödəyiciləri tərəfindən vergi qanunvericiliyinə könüllü əmələmə səviyyəsinin artması;
- ❖ büdcə gəlirlərinin proqnozlaşdırılması üçün daha real informativ bazanın yaranması və daxilolmalarda stabillik və proporsionallığın təmin olunması;
- ❖ optimal resurslarla könüllü əmələmədən kənar qalan vergi ödəyiciləri ilə səmərəli nəzarət və məcburi alınma işlərinin qurulmasına imkanın yaranması.

Dünya iqtisadi sistemində inteqrasiyanın dərinləşməsi və biliklərə əsaslanan müasir iqtisadiyyatın qurulması təkmil vergi sistemlərini yaratmağa sövq edir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Hacızadə E.M. (2006). Sosiallaşan iqtisadiyyat. Bakı. "Elm", 509 s.
2. Hacızadə E.M., Paşayev T.Ə. (2000). Neft qaz sənayesində yeni bazar mexanizmlərinin formalaşdırılması istiqamətləri. Bakı. "Elm", 200 s.
3. Kəlbiyev Y.A., Məhərrəmov R.B., Rzayev P.Q.(2011). Xarici ölkələrin vergi sistemi. Bakı. "İqtisad universiteti", 554 s.
4. Kəlbiyev Y.A. (2012). Vergi siyasətinin konseptual əsasları və praktiki aspektləri. Bakı. "Elm", 488 s.
5. Mehdiyev R.Ə. (2008). "Gələcəyin strategiyasını müəyyənləşdirərkən: modernləşmə xətti". Bakı. 215 s.
6. Məmmədov F.Ə. və başqaları. (2010) Vergilər və vergitutma. Bakı. 512 s.
7. Магеррамов Р.Б. (2011). Проблемы формирования и развития налоговой системы Азербайджанской Республики. Монография, Баку, «Марс Принт», 310 с. (*Məhərrəmov R.B. (2011) Azərbaycan Respublikası vergi sisteminin formalaşması və inkişafı problemləri. Monoqrafiya. Bakı, "Mars Print", 310 s.*)
8. Мусаев А.Ф. (2011). Формирование налоговой системы как основного инструмента модели экономического развития Азербайджана. «Налоговые новости Азербайджана». №9, с.43-53 (*Musayev A.F. (2011). Vergi sisteminin formalaşması Azərbaycanın iqtisadi inkişaf modelinin əsas aləti kimi. Azərbaycanın vergi xəbərləri. . №9, səh.43-53.*)
9. Самедзаде З.А. (2004). "Этапы большого пути: экономика Азербайджана за полвека, её новые реалии и перспективы", Баку: "НУРЛАР", 936 с. (*Səmədzadə Z.A. (2004). "Böyük yolun mərhələləri: yarım əsr ərzində Azərbaycan iqtisadiyyatı, onun gerçəklikləri və perspektivləri". Bakı. "NURLAR", 936 s.*)
10. Харченко Е.В., Вертакова Ю.В. (2011). Государственное регулирование национальной экономики. Москва. КРОКУС, 328 с. (*Xarçenko E.V., Vertakova Y.V. (2011). Milli iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsi. Moskva. KROKUS, 328 s.*)
11. www.taxes.gov.az - Azərbaycan Respublikasının Vergilər Nazirliyi. Rəsmi internet səhifə. Qanunvericilik. Statistika.
12. www.sc@azstat.org - Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi.

Рзаев Парвиз Гафар оглы
доктор философии по экономике,
Учебный центр Министерства Налогов Азербайджанской Республики

Рзаев Захид Гусейн оглы
доктор философии по экономике, доцент,
Министерство Налогов Азербайджанской Республики

**Налоговые аспекты экономической модели, опирающиеся
на эффективное государственное регулирование
и рыночные отношения в Азербайджане**

Аннотация

Цель исследования – Изучение аспектов налогообложения экономической модели, опирающихся на государственное регулирование и рыночные отношения в Азербайджане.

Методология исследования – системный подход и сравнительный анализ.

Результаты исследования – выдвинуты научно-обоснованные предложения по применению эффективного налогового механизма при формировании экономической модели, основанной на рыночных механизмах и государственном регулировании.

Ограничения исследования – для повышения влияния налоговых механизмов на формирование экономической модели требуется более научное обоснование ее роли.

Практическая значимость исследования – возможность использования в качестве научного источника.

Оригинальность и научная новизна – определение и обоснование с научной точки зрения налоговых аспектов, соответствующих специфическим особенностям формирующейся в Азербайджане экономической модели.

Ключевые слова: *налоговые аспекты экономической модели, амортизационная политика, инвестиционная активность, налоговая политика.*

Rzayev Parviz Gafar oğlu

PhD, Training Center of the Ministry of Taxes of Republic of Azerbaijan

Rzayev Zahid Huseyn oğlu

PhD, Ministry of Taxes of Republic of Azerbaijan

**Taxation aspects of the economic model based
on the effective state regulation and market relations in Azerbaijan**

Abstract

Purpose – Study of taxation aspects of the economic model based on the effective state regulation and market relations in Azerbaijan.

Methodology - systematic approach, compared analysis.

Findings - based proposals put forward by applying the effective tax mechanism in the formation of an economic model based on market mechanisms and state regulation.

Research limitations - requires a scientific basis as tax incentives in the emerging economic model.

Practical implications - can be used as a research source.

Originality/value - identifying and justifying the tax aspects related to the specific characteristics of the emerging Azerbaijan's economic model.

Keywords: *tax aspects of the economic model, depreciation policy, investment activity, fiscal policy.*

JEL Classification Codes: E62, H21, K34, O23.

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur: 27.12.12.

Təkrar işləməyə göndərilmişdir: 08.01.13.

Çapa qəbul olunmuşdur: 24.01.13